

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

ابعاد و آثار امانتداری از دیدگاه اسلام

زینب محمدی*

* طلبه سطح ۲ حوزه علمیه شهرستان رودبار

چکیده

در مقاله‌ی حاضر به ابعاد و آثار امانت داری از دیدگاه اسلام پرداخته شده است؛ در بخش مفاهیم و تعریف امانت به دو قسمت مالکیت، شخصی مال خود را به قصد امانت به دیگری بسپارد خواه منظور اصلی همان امانت گذاری و نایب کردن دیگری در حفظ آن مال باشد؛ در امانت شرعی مال از طرف صاحبش به عنوان امانت نزد دیگری قرار نگرفته بلکه به حکم شرعی امانت است... و در ادامه به ابعاد امانت داری پرداخته شده که به سه دسته تقسیم می‌شود که اولین آن امانت الهی، و یکی از امانت‌های الهی، اعضا و جوارح ظاهری و باطنی انسان است... و دومین بُعد امانت، امانت معنوی؛ کتاب خداوند عترت پیامبر(ص) دو امانت ارزشمند هستند... و سومین ابعاد و امانت، امانت مادی؛ اجناس و کالا یکی از وسایلی است که فرد امین موظف است که زمانی به دست او سپرده می‌شود... و همچنین در بخش اهمیت امانت‌داری از دیدگاه قرآن می‌توان به آیه‌ی فوق اشاره کرد که می‌فرماید: خداوند به شما فرمان می‌دهد که امانت‌ها را به صاحبان آن برسانید... در بخش اهمیت امانت‌داری از منظر روایات می‌توان به روایت امام صادق(ع) اشاره کرد که می‌فرماید: از عذاب خدایی بترسید و امانت را به صاحبش برگردانید... امانت، دارای آثار فردی و اجتماعی می‌باشد که آثار فردی آن؛ خیر و سلامت، راستی و درستی، روزی و ثروت، رهایی از دوزخ می‌باشد، و نیز آثار اجتماعی؛ امنیت و آسایش جامعه، جلب اعتماد عمومی، حفظ اسرار و اطلاعات کشور، و گسترش علم و معنویت است و بحث‌های دیگر در رابطه با امانت، خیانت در آن می‌باشد که عوامل و زمینه‌های خیانت در امانت ضعف ایمان و عقیده، غلبه‌ی هوی و هوس در دنیاپرستی، از پیامدهای خیانت نیز می‌توان به خشم خدا، سستی ایمان و دینداری، و زوال اعتماد اجتماعی، محرومیت از محبت خدا اشاره کرد؛ و برای تقویت امانت‌داری راه‌حل‌هایی بیان شده از جمله آشکار ساختن اهمیت امانت‌داری یادآوری فواید و برکات، شناساندن اسوه‌های امین، تشویق و تکریم انسان‌های امین می‌توان نام برد.

کلیدواژه‌ها: اسلام، امانت، خیانت، آثار فردی، آثار اجتماعی.

مقدمه

یکی از توصیه‌های مهم و ارزشمند دین اسلام حفظ امانت است و در میان پیامبران و امت‌های پیشین نیز اهمیت ویژه‌ای داشته و در آیات و روایات، امانت‌داری ملاک ایمان حقیقی معرفی شده است. موضوع امانت‌داری در سه حوزه‌ی امانت الهی، پیامبران و مردم قابل بررسی است. پذیرش ولایت اهل بیت علیه‌السلام و اطاعت از آنها، یکی از امانت‌های الهی می‌باشد. مودت نسبت به اهل بیت علیه‌السلام و دفاع از آنها و بازگو کردن حقایق اهل بیت نیز امانت پیامبر است. همچنین حفظ اموال و اسرار افراد هم جزئی از امانت مردم می‌باشد که به دو قسم شرعی و ملکی تقسیم می‌شود.

امانت‌داری دارای احکام خاص است؛ از جمله اینکه شخص امانت دار باید قادر به نگهداری امانت باشد، تلاش کند خود را از تهمت خیانت دور سازد، و هر زمان که صاحب امانت اراده نمود امانت را به او بازگرداند و از طرفی امانت داری آثار فردی و اجتماعی از قبیل جلب اعتماد متقابل، افزایش ثروت، استحقاق ستایش الهی، امان از عذاب، آرامش روحی و روانی را برای انسان در بر دارد و همچنین ضرورت امانت داری در جامعه بر کسی پوشیده نیست.

هر جامعه‌ای برای ثبات و برقراری نظم با در نظر گرفتن حفظ حقوق افراد با امانت داری است که عزت و شرافت را در میان مردم احیاء می‌کند. در مقابل امانت‌داری، خیانت قرار دارد. کسانی خیانت را انجام می‌دهند که نسبت به خداوند و معاد معرفت کافی ندارند و باعث می‌شود از شیطان فریب خورده و دست به خیانت بزنند. نفاق و نزاع فردی نیز می‌تواند زمینه ساز خیانت باشد. برای ترویج امانت داری در جامعه باید مردم را به خداوند، نعمت های الهی توجه دهیم و این مسایل را تقویت کنیم. از طرفی هدف از نوشتن مقاله‌ی حاضر به خاطر کم رنگ شدن امانت داری در جامعه بوده تا شاید با در نظر گرفتن آثار امانت داری باعث گسترش امانت داری در جامعه شود. اگرچه تاکنون مقاله یا پایان نامه‌ای پیرامون این موضوع به تحریر نیافته است اما نوشته‌هایی را می‌توان یافت از دریچه‌ای دیگر به امانت نگریسته‌اند. در کتاب بهشتیان و دوزخیان در آیین‌های قرآن، سید عاصف هاشمی، تنها به چند مورد از عظمت امانت داری از منظر قرآن و روایات پرداخته شده است و در مقاله‌ی تقویت امانت داری مهم ترین نیاز جامعه، عبدالکریم پاک نیا، که تنها به راه های تقویت امانت داری پرداخته اما مقاله ی پیش رو علاوه

بر بررسی آیات و روایات امانت داری در آثار و ابعاد امانت داری و علل خیانت در امانت را نیز بررسی نموده است.

این مقاله در پی پاسخ به این سوالات می باشد.

۱. ابعاد و آثار امانت داری چیست؟
۲. آثار فردی و اجتماعی امانت داری کدام است؟
۳. علل خیانت در امانت چیست؟

روش تحقیق

این مقاله با استفاده از روش کتابخانه‌ای و با مراجعه به اسناد و مدارک معتبر دینی همچون قرآن کریم، کتب روایی و مقالات صورت گرفته است. ابتدا از طریق فیش برداری به جمع‌آوری اطلاعات پرداخته سپس با نظم منطقی به چینش مطالب اقدام شده است.

مفهوم شناسی

امانت عبارت است از نایب گرفتن در حفظ و دیعه، امانت اولاً عقد است، ثانیاً از عقود جایزه است، یعنی هر وقت طرفین عقد و یا یک طرف خواستند می‌توانند (بدون جهت) فسخ نمایند، و به چهار چیز نیاز دارد که آنها عبارتند از ارکان امانت:

۱- ایجاب و قبول [قول] باشد یا [فعلی و محلی]

۲- امانت گذار «مالک مال» [مودع]

۳- امانت پذیر (امین) (وَدْعَى) (مستودع)

۴- متاع (مال امانت)

امانت از واژه امین (امناء جمع) امانت داری و قوی- کسی که به او اعتماد کنند و از ایمنی باشند بی ترس یکی از اسمای حضرت باری و لقب پیغمبر اکرم (ص) قبل از بعثت، بلدالامین مکه معظمه است که محل امن و امان برای هر ذی روحی است.

و یک توضیح فقهی برای امانت که از نظر دانشمندان بزرگوار اسلام در کتب فقهی، (ودیعه) نامیده شده است.^۱

۱. اقسام امانت

امانت بر دو قسم است که به طور خلاصه مطرح می‌شود:

۱-۱. امانت مالکيه

امانت مالکي آن است که شخصی مال خود را به قصد امانت به دیگری بسپارد خواه منظور اصلی همان امانت گذاری و نائب کردن دیگری در حفظ آن مال باشد که آن را ودیعه می‌گویند یا اینکه مقصود اصلی چیزی دیگری مثل بهره برداری است و بالطبع مال در دست دیگری امانت می‌شود مانند اجاره چون کسی که مالی را اجاره می‌کند منظور بهره برداری از منافع آن است.

^۱. مصطفوی زنجانی، حُسن امانت و قبح خیانت، صص ۱۸-۱۹.

۳-۸. زوال اعتماد اجتماعی

یکی دیگر از آثار خیانت از بین رفتن اعتماد اجتماعی است. امام صادق (علیه السلام) به عبدالرحمن فرمود: بر تو باد به راستگویی و ادای امانت تا شریک مال مردم شوی، این چنین هنگامی که این سخن را می گفت انگشتان خود را به هم جمع کرده بود و به من نشان داد یعنی مانند این انگشتان.^۱

۴-۸. محرومیت از محبت خدا

هرگاه با ظهور نشانه هایی از خیانت گروهی بیم داشته باشی (که عهد خود را شکسته، حمله غافلگیرانه کنند) به طور عادلانه به آنها اعلام کن که پیمانشان لغو شده است. زیرا خداوند خائن را دوست نمی دارد.^۲

۹. راه های تقویت امانت

۱-۹. آشکار ساختن اهمیت امانت

همچنان که می دانیم که اشتیاق به چیزی بعد از معرفت و شناخت ارزش آن است و میان برترین راه برای نشان دادن اهمیت هر چیزی شناساندن صحیح آن و بیان کردن منافع و فوائد اوست. گذشته از این انسان فطرتاً طالب سود و نفع بوده و تلاش می کند با جلب منفعت و دفع مفسده، عزت نفس خویش را که یک نیاز طبیعی است به دست آورد و در نهایت غریزه کمال جوئی خود را ارضا کند. بنابراین ما می توانیم با ذکر آثار و برکات امانتداری و تأثیر آن، کمال شخصیت انسان و توضیح اهمیت آن در زندگی افراد و مطلع جامعه، مردم را به سوی امانتداری ترغیب نموده و این ویژگی را در وجود آنان تقویت کنیم.

شواهد فراوانی در سیره و تاریخ ائمه اطهار (علیه السلام) و زندگی بزرگان دینی در رابطه با این شیوه وجود دارد که ما در مورد آن می توانیم به روایتی از امام باقر (علیه السلام) اشاره کرد که می فرمایند: بر شما باد! پارسائی، تلاش و کوشش، راستگویی و بازدهی امانت به هر کسی که

^۱ . کلینی، کافی، ص ۱۳۴.

^۲ . انفال، ۵۸.

شما را امین ساخته و امانتی به شما سپرده است. شخصی نیکوکار باشد یا بدکار اگر قاتل علی بن ابی طالب (علیه السلام) بر من امانتی بسپارد، مطمئناً من آن را برای او باز خواهم گرداند.

این بیان شیوای پیشوای پنجم (علیه السلام) با استفاده از این شیوه توسعه و گسترش فرهنگ امانتداری صورت گرفته است. در بعضی از روایات ضمن توصیه به امانت داری و راستگویی این ویژگی ارزشمند مهمترین ملاک ارزیابی ایمان و شخصیت افراد قرار گرفته است.

۹-۲. یادآوری فوائد و برکات

بیان فوائد بیشماری که برای امانتداری ذکر شده تأثیر فراوانی در تقویت روحیه امانتداری در افراد دارد. به عنوان نمونه رسول خدا (صلی الله علیه و آله) در این زمینه فرمود: حفظ و ادای امانت موجب جلب ثروت می شود. آن حضرت با این بیان شیوا یکی از فوائد امانتداری را بیان کرده و مردم را به سوی آن ترغیب می کند. البته علت این قضیه روشن است اگر فردی امین و درستکار باشد مردم به آنها اعتماد می کنند و در اثر اطمینان و اعتماد مورد توجه خلق قرار می گیرند و مردم کارهای خود را به آنان واگذار کرده و کار و زندگی شان رونق می گیرد. در این زمینه می توان با استفاده از آیات و روایات متعدد و خاطرات و نظرات بزرگان دین و تجربیات شخصی آثار و فوائد بیشمار امانتداری را بررسی کرده و به مسئولین، مدیران، جوانان و مردان جامعه اسلامی بیان کرد و توضیح داد.

۹-۳. شناساندن اسوه های امین

تأثیر الگو و نقش پذیری انسان از وی یک امر طبیعی است که از غریزه تقلید سرچشمه می گیرد حس تقلید یکی از نیرومندترین غرایز بشری است که در طبیعت هر انسانی به ودیعت نهاده شده است و در صورت هدایت صحیح آن می تواند دستاوردهای ریشه دار و سودمندی را برای شخصی در پی داشته باشد در حقیقت وجود غریزه تقلید زمینه ساز تأثیر الگوها و اسوه هاست.

از شاخص ترین ویژگی های مکتب تربیتی اسلام ارائه الگوهای کامل و بی عیب و نقص برای پیروان خود می باشد که آنها را می توان مظهر جلال و جمال و کمال حضرت حق قلمداد کرد. در همین راستا یکی از شیوه های تربیتی قرآن شناساندن اسوه و سرمشق می باشد: برخلاف سایر مکاتب تربیتی و مادی که در آن مدل و روش کاملی از انسانهای خود ساخته و ایده آل

برای عرضه به مردم وجود ندارد. از منظر آئین و حیانی اسلام رسول اکرم (صل الله علیه و آله) بارزترین الگوی کامل و تمام عیار برای مسلمانان می باشد و خداوند در این زمینه فرمود: مسلماً برای شما در زندگی رسول خدا (صل الله علیه و آله) بهترین سرمشق می باشد.

۹-۴. تشویق و تکریم انسانهای امین

تشویق در روح و جان آدمی اثر فوق العاده و معجزه آسائی دارد و او را در انجام کار مصمم تر می کند چرا که هر انسانی طبعاً خودش را دوست دارد و احترام و قدرشناس دیگران عزت نفس او را تقویت کرده و از ته دل مسرور می سازد. این شیوه محرکی بسیار قوی برای رساندن افراد تشویق شده به سوی اهداف مطلوب می باشد. آری تکریم و تشویق افراد را در مداومت آن عمل شوق می آورد و او را ناخواسته به سوی تکرار عمل می کشاند در مقابل ناسپاسی، دلسردی و یأس به دنبال دارد. علی (علیه السلام) می فرماید: هرگز نیکوکار و بدکار در نزد تو یکسان نباشد زیرا چنین روشی نیکوکار را در کار نیک بی رغیب کرده و بدکار را به سوی کار بد سوق می دهد. تجربه نشان داده است که هرگاه متولیان دست اندرکاران جامعه در مقابل فردی که فعالیت های دلسوزانه مخلصانه انجام می دهد بی تفاوت باشند و عمل نیک وی را مورد ستایش و تحسین قرار ندهند او برای ادامه فعالیت های دلسوزانه کمتر علاقه نشان می دهد و مأیوس می شود.^۱

^۱ . سایت حوزه

نتیجه‌گیری

از این مقاله ی حاضر می توان نتیجه گرفت که امانت داری به دو صورت فردی و اجتماعی ظاهر می شود که آثار آن در فردی، خیر و سلامت، راستی و درستی، روزی و ثروت و رهایی از دوزخ می باشد و آثار اجتماعی آن امنیت و آسایش جامعه و جلب اعتماد عمومی و حفظ اسرار و اطلاعات کشور، گسترش علم و معنویت است. از طرفی امانت داری نشانه ی کمال و درستی می باشد که اهل بیت (علیه السلام) در روایات بسیار به آن تأکید کرده اند نمونه ی آن حدیث امام صادق (علیه السلام) است که می‌فرماید: از عذاب خدایی بترسید و امانت را به صاحبش برگردانید، (اگر کشنده‌ی علی (علیه السلام)) مرا به چیزی امین قرار داد هر آینه امانتش را به او بر می گردانم، از این جهت بحث درباره‌ی آن تنها از دیدگاه اسلام نیست، بلکه موضوعی است که از چند اندیشه ی معیارهای انسانی می توان بحث و بررسی کرد. خداوند متعال که خود بهترین و بزرگ ترین امین و نگهبان است، از هرگونه خیانت پاک و مبرا است. در آیات قرآن کریم درباره ی شش نفر از پیامبران بزرگ الهی یعنی حضرت نوح، هود، صالح، لوط و شعیب و موسی آورده است که (من برای شما فرستاده‌ی امینی هستم) دیده می شود که نشان واضحی از اهمیت این فضیلت اخلاقی است. که در کنار امر رسالت قرار گرفته و بدون آن هرگز اعتماد امت ها به رسولان جلب نمی‌شود.

فهرست منابع

۱. قرآن (مکارم شیرازی، ناصر)
۲. آقامیری، سیده طاهره، ادای امانت، قم، انتشارات نشر عروج، چاپ دوم، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۳. جوادی آملی، عبدالله، مفاتیح الحیاه، قم، انتشارات نشر اسراء، چاپ یکصد و نود و شش، ۱۳۹۵ هـ.ش.
۴. دستغیب، عبدالحسین، گناهان کبیره، (دستغیب، محمد هاشم)، قم، انتشارات دارالکتاب (جزایری)، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۵. _____، آئین زندگی، قم، انتشارات اسلامی، چاپ دوم، تابستان ۱۳۹۵ هـ.ش.
۶. سایت نورمکس، حیدری نهند، علی، (امانت داری در فرهنگ اسلامی ۲).
۷. سایت تبیان، مجلسی راد، زینب.
۸. سایت تبیان، اجلال گودرزی، زهرا.
۹. سایت حوزه، پاک‌نیا، عبدالکریم، تقویت امانت‌داری مهم‌ترین نیاز جامعه، ۱۳۸۹ هـ.ش.
۱۰. کریمی فریدونی، علی، پرتویی از پیام پیامبر، قم، انتشارات حلم، چاپ هفتم، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۱۱. محدث، جلال الدین، غررالحکم، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ پنجم، ۱۳۸۵ هـ.ش.
۱۲. مجلسی، محمدباقر، بحارالانوار، قم، انتشارات اسلامی، چاپ پنجم، ۱۳۸۷ هـ.ش.
۱۳. مکارم شیرازی، ناصر، تفسیر نمونه، قم، انتشارات دارالکتب، چاپ بیست و چهارم، ۱۳۷۵ هـ.ش.
۱۴. مصطفوی زنجانی، ابوالفضل، حسن امانت و قبح خیانت، انتشارات دارالنشر اسلام، چاپ اول، ۱۳۹۵ هـ.ش.
۱۵. هاشمی، عاصف، بهشتیان و دوزخیان در آیینه ی قرآن، قم، انتشارات زائر، چاپ دوم، ۱۳۸۴ هـ.ش.